

Spansk og fremmed vugger · en valmue sit blå *Aage Rasmussen* (26); i grøftevoldens ukrudtsmyrl pranger · valmuen som en kæk zigeunerbrud. · Om hovedet en blodrød silkeklud, · hvorunder brat et blåsort glimt du fanger. · · Men gluttens skønhed holder ikke ud. · Når sidenhen ad hendes vej du ganger, · er stadsen borte. Gusten bleg og svanger · hun sidder dér med gul og rynket hud. · · Thi vildt og brat forbrænder blodets flamme *Otto C. Fønss* (15). Jeg spiser de vilde frugter, · som glimrer af sol og regn, · og skæmter med valmueskøgen · i højsommers flunkende hegn *Olaf Gynt* (27). En flok valmuer, som små røde kardinaler *Sophus Claussen* (28), som nisser med røde huer på · nysgerrig tittende valmuer stå · bag hvedeaksene strunke *Otto C. Fønss* (15).

Valmuen blussende ho'det taber, · blot vinden dikler den med en kno (a), valmuen kasted sine bægerflige · og svang nu nøgen i sin røde pragt (b) *Jeppe Aakjær* (29). Valmuen strammer sin kyse til nat *Harald H. Lund* (30); den slanke valmu bærer · sin røde silkedragt *Anna Baadsgaard* (31) ... Rund som en underkop · udspiles af et vindpust kjoleranden · hvidt som et sejl omkring den sødes krop. · Et blik, et smil, og pigens er forbi, · valmuer, vinden lukker op og i. *Hakon Holm* (32). Dit ansigt i mørket mod mit · er som valmuen svalet af duggen *Noemi Eskul-Jensen* (33); den røde valmu vugger · på stængelen for lyst · sin blomst, der er som hjertet · i en kysset piges bryst *Jørgen Vibe* (34). Han plukket valmuer langs stien gennem rugen, · forelsket i den fine røde silke · og skyndte sig tilbage, hvor hun ventede · og rakte ham – de nøgne, grønne stilke *Birthe Arnbak* (35). Et måneskinshav over hvide liljer, · en valmuemark i en solnedgangsstund, · så lysende hvidt er dit bryst bag silken, · så blødende, sanser-rød er din mund! *Robert Hansen* (36); og den lille røde mund, der svulmer · som en dejlig blomst fra livets fest ... · Som en blodrød valmue, der flammer · midt i solskin og i forårsblæst *Oscar Olafsson* (37), læberne trak sig opad i en blød bue · som kanten på en valmue *Jørgen Nash* (38). De valmublomster, hun [rugageren] bar på brystet, · har nattens vellyst og våde krystet · til røde dråber om mund og strube · og skødets hede og dunkle grube *Niels Jeppesen* (39).

At du er et ukrudt, véd Gud og hver mand · og dog står du frejdig i kornmarkens rand · og soles din skarlagens kåbe. · · Så kongelig, prægtig, en øjnenes lyst, · og dertil du gemmer dybt i dit bryst · bag dækket, det skinnende sorte, · en underfuld saft, der i lidelsens stund · kan dysse

hver sviende smerte i blund · bag glemsels barmhertige porte *Karen Plovgaard* (40).

Marinus Børup, Valmuen (41); Anna Baadsgaard, Blomstersprog (31); K. L. Kristensen, Valmuer vej Vejen (42); Knud Secher, Valmue (43); Jørgen Vibe (44).

LITTERATUR: (1) 789v 39,88f; (2) 269b 1,15; (3) a 433s 86; b 433c 39; c 433i 57; d 433g 182; (4) 259b 1,39; (5) 725 12/6 1945; (6) 118 84; (7) a 730c 146; b 730d 151; (8) 316b 48; (9) a 370i 56; b 370h 77; (10) 362 44; (11) 392b 82; (12) 649c 67; (13) 821b 56; (14) 967c 36; (15) 283b 11,13,68; (16) 27f 14; (17) 821c 25f; (18) 796 34; (19) 287 20; (20) 843 25; (21) 1 56; (22) 336 24; (23) 316g 38; (24) 824b 25; (25) 789e 2,120; (26) 753d 52; (27) 316 110; (28) 131d 185; (29) a 1002h 13; b 1002c 127; (30) 561b 41; (31) 119 26,45; (32) 392c 36; (33) 221 45; (34) 967d 7 sml. 967f 27; (35) 39b 19; (36) 337 84; (37) 680 59; (38) 632 103; (39) 439b 34f; (40) 724 23; (41) 117d 82f; (42) 490c 74f; (43) 818; (44) 967e 5,11f,15,24,31.

Svaleurt, *Chelidonium majus*

bliver indtil 80 cm høj, bladene er fjersnitdelte med lappede afsnit og bleggrønne på undersiden, blomsterne gule, frugten en lang smal kapsel. Hele planten indeholder en orange mælkesaft. Almindelig ved gærder og huse i de fleste egne, navnlig på øerne.

Den kan være forvildet fra dyrkning i middelalderens klosterhaver (1), »for sin nyttes skyld plantes den også i haverne« (1774; 2); endnu ved slutningen af forrige århundrede dyrkes den som lægeplante i adskillige landsbyhaver.

Svaleurt o. 1450ff med uvis oprindelse; sagn fra oldtiden beretter, at svalen kastede bl.a. denne urt til sine unger med syge øjne (1).

Skelurt o. 1300–1624 er som *silkedunurt* 1767 omtydnet af det botaniske slægtsnavn, der fra begyndelsen af 1400-t også blev forvansket til *selidonie*, *seladon*, *selledon* etc. *Brændeurt* o. 1300 på grund af den skarptsmagende mælkesaft; *surgunnæ* o. 1300 til sur = betændt, efterleddet = øjenpus – anvendt mod øjensygdomme jf. *øjengræs* 1826, Fanø, *klarøjne* og *glarøjne* Sønderjylland; *Sankt Bendsurt* 1600-t, patienter anræbte denne helgen; *gulsotrod* 1789, *vorteurt* Als, Sjælland, Falster, *fnatblomst* og *gigtblomst* NSjælland, *væk-op* Lolland; *barneskidt* Falster efter saftens farve; *giftblomst* 1900, planten regnes for giftig; *gærdeurt* Røsnæs (3).

LITTERATUR: (1) 540 63f; (2) 452 3,142; (3) 689 1,330f.

LÆGEMIDLER

Harpestræng-afskrifter o. 1300 (1): saften af den blomstrende plante koges med honning til salve på svagsynede øjne; roden knust med eddike drikkes i hvidvin for gulsot, de knuste blade i vin fjerner fregner, tandpine stilles med den knuste plante lagt ved tanden (2).

Begyndelsen af 1400-t (3): syge øjne behandles med saften, med svaleurt kogt i honning eller saften af svaleurt og kløver inddryppes; saften drikkes mod maveonde, nedsunket drøbel og hikke; svaleurt og vejbred knuses med eddike til omslag på hovedet for hovedpine. O. 1450: mænd med svigtende potens skal drikke et ølafkog af rødderne (4).

Christiern Pedersen 1533: de knuste rødder med rosenvand anbringes i pose på syge øjne, svagsynede øjne gnides med den knuste plante, honning og hanegalde (9a–b jf. 10a); for gulsot drikkes vinafkog af den knuste rod (37b) eller urten koges med bygmel og honning og spises (38b); den knuste rod drikkes i øl for blødsot (49a), samme kogt i vin anvendes til gurgling, der renser hovedet og løfter nedfaldet drøbel (15b); knuste blade og blomster eller kogte rødder som bruges til omslag for hovedpine og svimmelhed (5b), mod søvnløshed hældes rodens saft i næseborene (6b); på malariapatienters armpulsåre bindes knust svaleurt, valmue, stenkløver, nælde og salt (78a); den knuste plante blandet med fedt, svovl og smør gnides på blegner (små vabler) i hovedet (2b).

Henrik Smid 1546ff: koges med anis i vin til drik, der åbner leveren og fordriver gulsot, det samme gør destilleret vand af planten; afkog i roseneddike og tilsat teriak drikkes for pest. Saften kogt med honning læger øjnene og gør dem klare, når den inddryppes; destilleret vand af urten tjener til badning af røde pletter i øjne og ansigt samt fregner, læger pestbylder, stiller leddevand; rodsaften læger fistler, kræft og sår; tandpine stilles, når saften blandet med eddike holdes i munden.

Simon Paulli 1648, 44f: »Det er ikke at sige, hvor mange fabler man finder skrevet om denne urt og dens særlige kraft ... mod blindhed«. Dekokt af planten drikkes for gulsot; ondartet skurv og fnat bades med vandafkog af roden. Almuen kender mod ringorm intet bedre middel end saften, der blandet med salt og ingefær gnides på stedet.

Et dekokt af rod og blade er drukket mod gulsot,

således på Fyn (5), og for vattersot (6), saften mod galdesten (7), brændevinsudtræk mod tarmkatarr (VFyn; 8), vandafkog eller vinudtræk for skørbug (9). Planten er urindrivende (10).

Man drikker for ildebefindende et brændevinsudtræk (Fyn; 11) og bruger mod hovedpine et trækplaster af den knuste plante ættet sammen med surdej og sennep (SFyn; 12). Svaleurt indgår i et middel for kolden (malaria); patienten får et vandekokt tilsat teriak, mjød og knust febernellikerod (13). Klog kone fra Slagelse anviste på Agersø, at det for gigtfeber hjælp at gå med knuste svaleurter i træskoene (14).

Svaleurt.
Simon Paulli:
Flora Danica, 1648.

Får man hævelser efter sygdom, skal ituhakket svaleurt lægges under fødderne (15), røddernes og bladernes saft giver et smertestillende omslag på hævelser af/og rosen (16). Planten er bestanddel af et plaster på åbne sår (17); myggestik gnides med mælkesaften (Ringe; 8). Knuste svaleurter blandet med udtræk af bukkeblad anbefales i 1600-t af en læge som middel for smertende øjne og øjenlågsbetændelse, samtidig bedres synet (18).

Saften gnides på ringorm (1695ff) og er bestanddel af et plaster på hudlidelser (19); fnat og skurv bades med te af roden (20). På Fyn gnider man eksem med planten (8), klog mand i Fåborg blandede saften med smør til en eksem-lægende salve (21), i Sønderjylland gnides stedet med afkog i bajersk øl (22). Saften skal kunne fjerne vorter og ligtorne (23).

En klog kone i Brylle ved Tommerup Fyn brugte næsten udelukkende mediciner af denne plante (21).

Med svaleurt og en muldvarps hoved på sig er man alle fjender overlegen, kan klare al handel og trætte; lagt på et sygt barns hoved synger det, hvis det skal dø, men græder, hvis det skal leve (24).

Farmakopeen 1772 anfører rod og blade; svaleurt var officinel til 1840, roden føres stadig på nogle apoteker.

For koens lungesygge: plantens tynde rødder flettes med hestehår til en 16–18 tommer lang fletning, der føres gennem hul i brystets hudlap og bindes sammen til en ring; af og til trækkes ringen et stykke videre (Avernakø; 25), sml. s. 191. Er der fejl ved mælken, får koen et dekolt (Lolland; 26), for trommesygge bliver en håndfuld grønne svaleurter tvunget i koen (SFyn; 12), det samme hjælper for dens nældefeber (27); pattesår gnides med planten (7), på betændt yver lægges en salve af svaleurt kogt i smør (28). Negl i øjnet (keratitis) hos hesten bades med vandudtræk (29). Roden er anvendt mod øjets bindehindebetændelse og kogt med smør lagt på sår efter blodåreforkortning og spat (30). Et afkog renser hestens sår (Sønderjylland; 31). Svaleurt nævnes blandt råd for hestens gulsot og »hævelse i skødet« (32).

Grøn knust svaleurt er på Fyn anvendt som omslag på lammets rosen (33).

LITTERATUR: 343 16,116 jf. 255; (2) jf. 82 82 (1682),107; (3) 15 7 jf. 65; 12 jf. 15; 25,30,38,71; (4) 348b 57; (5) 488o 135; 840 aug. 1957 og 107 1963; (6) 510 5,463; (7) 239 1928,127; (8) 519 108;

(9) 488o 177; 1008 4,1916,531; (10) 398 1806,511; (11) 466b 40; (12) 830 8,1887,45; 12,1889,40; (13) 488o 149,237; (14) 292 257; 402 77,1934,1124; (15) 488o 106,235; 328f 1,206; (16) 488o 144 (1736); 278 2,1929,86 (Fyn 1700-t); (17) 488o 197; (18) 412 79; (19) 488o 171; 783b (Lolland o. 1870); 186 36; (20) 488o 127; (21) 107 1946; (22) 107 1964; (23) 182 3.1,1805,144; 32 53; (24) 273 181; (25) 634 12205; (26) 549 111; (27) 83 198; (28) 83 190; (29) 83 27; (30) 83 29,93,113; (31) 107 1940 (Vedsted s.); (32) 83 71,115; (33) 466b 49.

Planten skal kunne give komælken en ubehagelig smag (1). Man anbringer den i vindueskarmen for at holde fluer borte (2).

Svaleurt sat på brændevin giver den en gul kulør (Fyn; 3); saften kan farve silke og klæde smukt gult, den gærede saft indigoblåt (4).

LITTERATUR: (1) 398 1806,511; (2) 466b 40; (3) 747 143; (4) 576 4,1799,397; 398 1806,511.

Læge-Jordrøg, *Fumaria officinalis*

Lav og grenet, blågrøn plante med findelte blade og klaser af små blegrøde, meget uregelmæssige blomster. Almindeligt ukrudt i haver og marker.

På Harpestrængs tid (1200-t) var læge-jordrøg næppe vildtvoksende i Danmark; fra 1600-t omtales den som et alm. kornukrudt, rimeligvis indslæbt med urent sædekorn (1).

Jordrøg 1534ff af slægtsnavnet *Fumaria*, der siden oldtiden blev tolket derhen, at saften (brugt som medicin) svier i øjnene ligesom røg; navnet skyldes måske snarere, at det findelte grågrønne løv kan minde om røg tæt over jorden.

Vild arve begyndelsen af 1400-t og et århundrede frem, arve o. 1450 – også navn til andre lave ukrudtsplanter; vild rude o. 1450 måske fordi løvet ligner murrudens (en bregne, bd. 1) jf. markrude 1640 (o. 1450 feldrude, fra tysk); jordgalde 1769–1820, planten smager bittert; skaburt 1891 anvendt mod fnat. *Karetvogn* Søllerødeggen er vel lånt fra Lærkespore (se næste art i jordrøgfamilien), hvis blomster kan være brugt som legetøj (2).

LITTERATUR: (1) 443 305; (2) 689 1,618f; 107.

LÆGEMIDLER

Harpestræng-afskrifter o. 1300 (1): styrker ma-